

UDK: 351.823:314.7(497.11)
DOI: 10.5937/LSPUPNXI26067P
Pregledni naučni rad

RAZVOJNI RUDARSKI PROJEKTI KAO FAKTORI MIGRACIJA U SRBIJI

Marko Petrović¹, Sandra Vukašinović²

Apstrakt: Razvojni projekti u Srbiji imaju značajan uticaj ne samo na ekonomske tokove, već i na prostornu organizaciju i demografska kretanja u područjima u kojima se realizuju. Budući da direktno utiču na ekonomske prilike, zapošljavanje, dostupnost infrastrukture i ukupne uslove života lokalnog stanovništva, razvojni projekti značajno oblikuju migraciona kretanja, podstičući različite oblike mobilnosti i doseljavanje. Istovremeno, ovi procesi mogu proizvesti i negativne posledice u vidu prostorne neujednačenosti razvoja, pritiska na lokalne resurse i infrastrukturu, kao i potencijalnog iseljavanja lokalnog stanovništva usled narušavanja kvaliteta životne sredine ili socijalnih uslova. U tom kontekstu, rad se bavi analizom veza između razvojnih projekata i migracionih kretanja stanovništva u Srbiji, sa posebnim fokusom na Kolubarski i Borski rudarski basen, kao prostore dugoročnih razvojnih aktivnosti. Cilj rada je da se sagleda na koji način razvojni projekti deluju kao faktori privlačenja (pull) i odbijanja (push) stanovništva, kao i da se identifikuju dominantni oblici migracionih kretanja koji se javljaju na ovim prostorima. Metodologija istraživanja obuhvata analizu zvaničnih statističkih podataka, pregled relevantne naučne i stručne literature, kao i uporednu analizu odabranih studija slučaja. Rezultati istraživanja ukazuju da uticaj razvojnih projekata na migraciona kretanja ne deluje izolovano, već u interakciji sa drugim socijalnim, demografskim i ekonomskim procesima u prostoru. Shodno tome, dobijeni rezultati mogu doprineti boljem sagledavanju efekata razvojnih projekata na lokalne zajednice, a pored toga, mogu poslužiti kao analitička osnova za unapređenje razvojnih, migracionih i populacionih politika, posebno u kontekstu planiranja velikih investicionih projekata i njihovih demografskih implikacija.

Ključne reči: migraciona kretanja, push i pull faktori, razvojni projekti, Srbija.

Development MINING Projects as Factors of Migration in Serbia

Abstract: Development projects in Serbia have a significant impact not only on economic flows, but also on spatial organization and demographic trends in the areas where they are implemented. Since they directly affect economic opportunities, employment, infrastructure availability and the overall living conditions of the local population, development projects significantly shape migration movements, encouraging different forms of mobility and immigration. At the same time, these processes can produce negative consequences in the form of spatial unevenness of development, pressure on local resources and infrastructure,

¹ Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Studentski trg 3/3, petrovic.marko95@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-3686-6283>

² Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Studentski trg 3/3, sandra.vukasinovic@gef.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0002-1081-4572>

as well as potential emigration of the local population due to deterioration of the quality of the environment or social conditions. In this context, the paper deals with the analysis of the links between development projects and migration movements of the population in Serbia, with a special focus on the Kolubara and Bor mining basins, as areas of long-term development activities. The aim of this paper is to look at how development projects act as factors of attraction (pull) and rejection (push) of the population, as well as to identify the dominant forms of migration movements that occur in these areas. The research methodology includes the analysis of official statistical data, a review of relevant scientific and professional literature, as well as a comparative analysis of selected case studies. The research results indicate that the impact of development projects on migration movements does not act in isolation, but in interaction with other social, demographic and economic processes in the area. Accordingly, the obtained results can contribute to a better understanding of the effects of development projects on local communities, and in addition, they can serve as an analytical basis for the improvement of development, migration and population policies, especially in the context of planning large investment projects and their demographic implications.

Keywords: migration patterns, push and pull factors, development projects, Serbia.

UVOD

Razvojni projekti predstavljaju planske, investicione aktivnosti usmerene ka unapređenju ekonomskog i društvenog razvoja određenog prostora kroz ulaganja u oblasti industrije, energetike, saobraćaja i eksploatacije prirodnih resursa. Njihova realizacija često ima značajan uticaj na lokalne zajednice, jer može dovesti do promena u strukturi privrede, tržištu rada i demografskim kretanjima stanovništva (Terminski, 2015).

U okviru razvojnih projekata posebno mesto zauzimaju rudarski projekti, koji obuhvataju istraživanje, eksploataciju i preradu mineralnih sirovina, kao i izgradnju prateće infrastrukture i industrijskih postrojenja. Rudarski projekti često utiču na lokalni razvoj, ali i na migraciona kretanja stanovništva, kroz procese doseljavanja radne snage ili raseljavanja lokalnih zajednica (Bainton et al., 2017).

U Srbiji rudarstvo predstavlja važan segment razvoja lokalne ekonomije, naročito u područjima sa dugom tradicijom eksploatacije mineralnih sirovina kao što su Kolubarski i Borski basen. Iako se razlikuju prema vrsti mineralne sirovine i istorijskom razvoju, ova dva rudarska sistema funkcionišu po sličnom prostorno-razvojnom modelu. Polazeći od navedenog, cilj ovog rada je da analizira ulogu razvojnih rudarskih projekata kao faktora migracija u Srbiji, sa posebnim osvrtom na Kolubarski i Borski rudarski basen. Iako se u domaćoj literaturi rudarski regioni često analiziraju sa aspekta ekonomskog razvoja i uticaja na životnu sredinu, pitanje migracionih kretanja stanovništva u kontekstu realizacije velikih rudarskih projekata i dalje je nedovoljno istraženo. Ovaj rad nastoji da doprinese boljem razumevanju veze između rudarskog razvoja i savremenih migracionih procesa u rudarskim regionima Srbije.

TEORIJSKI OKVIR: RAZVOJNI PROJEKTI I MIGRACIONA KRETANJA STANOVNIŠTVA

Migracije stanovništva mogu se definisati kao kretanje ljudi izvan njihovog uobičajenog mesta stanovanja ka novom mestu boravka, bilo preko međunarodne granice ili unutar jedne države. Migraciona kretanja često se objašnjavaju teorijom privlačnih (pull) i odbijajućih faktora (push) koju je razvio Everett Li. Prema ovoj teoriji, potencijalni migranti procenjuju

odnos između faktora koji ih potiskuju iz mesta porekla i onih koji ih privlače ka određenoj destinaciji, pri čemu odluka o migraciji nastaje onda kada potencijalne koristi na odredištu nadmašuju negativne okolnosti u mestu porekla (Predojević-Despić, 2010). Među najčešće isticanim potiskujućim faktorima nalaze se nezaposlenost, nepovoljna ekonomska situacija i loši uslovi rada, dok se kao faktori privlačenja izdvajaju bolje mogućnosti zapošljavanja, viši životni standard i veće zarade (Mesić, 2002, Šantić & Langović, 2023).

Da su migraciona kretanja u velikoj meri ekonomski motivisana naglašava i neoklasična ekonomska teorija migracija, koja je razvijena u kontekstu industrijalizacije. Prema ovom pristupu, osnovni pokretači migracija su prostorne razlike u ponudi i potražnji za radnom snagom i raspodeli kapitala. Razlike u visini zarada između regiona predstavljaju važan podsticaj za mobilnost radne snage, pa se radnici najčešće sele iz područja sa nižim primanjima i viškom radne snage ka regionima u kojima su zarade više i postoji veća potreba za radnicima (Massey et al., 1993 prema Predojević-Despić, 2010).

Navedeni teorijski pristupi mogu se primeniti na analizu migracionih kretanja u industrijskim i rudarskim centrima kao što su Bor i Lazarevac, gde razvoj rudarske i energetske industrije stvara povećanu potražnju za radnom snagom i predstavlja važan faktor privlačenja stanovništva iz drugih regiona. Istovremeno, razvoj velikih rudarskih projekata može generisati i potiskujuće faktore migracija. U literaturi se ovi procesi često označavaju pojmom raseljavanje izazvano rudarskim razvojem (*mining-induced resettlement*), koji podrazumeva plansko preseljenje lokalnog stanovništva usled realizacije velikih rudarskih projekata i eksploatacije mineralnih sirovina (Terminski, 2015). Takvi procesi mogu imati dugoročne socio-ekonomske i prostorne posledice, uključujući promene u strukturi naselja, gubitak tradicionalnih izvora prihoda i transformaciju lokalnih zajednica. Zbog toga savremena istraživanja naglašavaju potrebu za pažljivim planiranjem i upravljanjem procesima raseljavanja kako bi se negativne posledice rudarskog razvoja po lokalno stanovništvo ublažile i obezbedili održiviji modeli razvoja rudarskih regiona.

RUDARSKI REGIONI SRBIJE: STUDIJA SLUČAJA KOLUBARSKOG I BORSKOG BASENA

Prostorni okvir istraživanja

Kolubarski ugljeni basen smešten je približno 55 km jugoistočno od Beograda i prostire se u pravcu istok-zapad. Eksploatacija lignita odvija se na četiri aktivna površinska kopa, ukupne površine oko 80 km², na teritoriji opština Lazarevac, Lajkovac i Ub (Elektroprivreda Srbije, 2025). Aktivnostima otkopavanja i prerade uglja upravlja Rudarski basen „Kolubara“, koji posluje u okviru Javnog preduzeća Elektroprivreda Srbije. Za potrebe komparativne analize posmatran je i Borski rudarski basen, koji predstavlja najznačajnije ležište bakra i plemenitih metala. Eksploataciju rude i upravljanje rudarskim sistemom trenutno vrši kineska kompanija „Zijin Copper“, koja je preuzela upravljanje nad većinom rudarskih kapaciteta u Istočnoj Srbiji.

Rudarske aktivnosti u Kolubarskom basenu se odvijaju na teritoriji čak 18 naselja, od čega je najveći broj na teritoriji opštine Lazarevac - 15 naselja, dok se jedno naselje nalazi u opštini Lajkovac i dva na teritoriji opštine Ub. Pojedina naselja, poput Sakulje i Malog Borka u potpunosti su raseljena, dok su druga zahvaćena intenzivnim procesima raseljavanja, kao što su Vreoci, Zeoke, Medoševac i Burovo. Slični procesi prisutni su i na prostoru Grada Bora, gde širenje površinskih kopova značajno utiče na naselja i stanovništvo. Među najugroženijim naseljima izdvajaju se Krivelj, Oštrej i Slatina (Petrović, Tošović i Krčum, 2024).

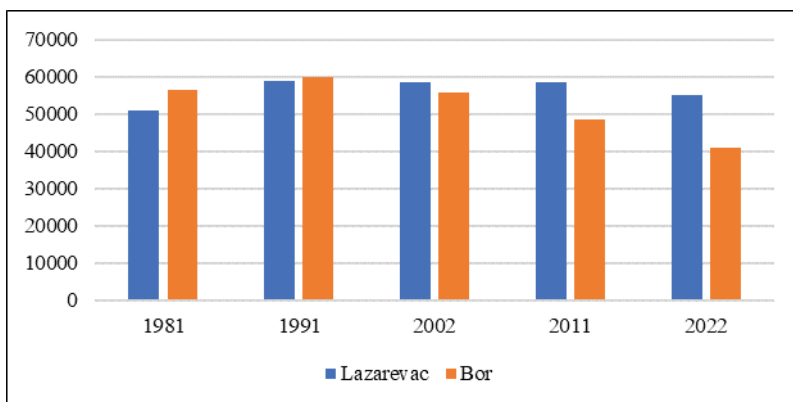
Razvojni rudarski projekti kao faktori migracija u Srbiji

Migraciona kretanja u ovim područjima predstavljaju nužnu posledicu širenja rudarskih aktivnosti i potrebe za preseljenjem stanovništva iz zone rudarskih radova. Međutim, pored prinudnih migracija, na dinamiku kretanja stanovništva utiču i drugi faktori koji podstiču kako doseljavanje, tako i odseljavanje stanovništva.

Uticaj rudarske aktivnosti na demografska kretanja

Kretanje broja stanovnika u Lazarevcu i Boru u periodu 1981-2022 pokazuje različite demografske trendove koji su uslovljeni ekonomskim razvojem, ali i širim društvenim promenama u Srbiji. Iako pomenute administrativne jedinice imaju određenu vezu sa rudarskom i industrijskom delatnošću, njihove demografske determinante nisu identične i odražavaju razlike u stepenu ekonomske stabilnosti, regionalnom položaju i migracionim tokovima.

Uporedna analiza pokazuje značajne razlike u intenzitetu i smeru demografskih promena među posmatranim jedinicama lokalne samouprave. U opštini Lazarevac uočava se relativno stabilan demografski razvoj: broj stanovnika je porastao na 58 882 u 1991. godini, nakon čega se zadržao na približno istom nivou do 2011, da bi do 2022. zabeležen umeren pad na 55 146 stanovnika. Za razliku od toga, Grad Bor beleži izraženu depopulaciju nakon 1991. godine, kada je dostignut maksimum od 59 900 stanovnika, broj stanovnika se potom kontinuirano smanjuje i 2022. iznosi 40 845 (Slika 1).

Slika 1. Broj stanovnika u izabranim opštinama 1981-2022.

Izvor: RZS, 2023.

Uočeni trendovi ukazuju da rudarski karakter privrede sam po sebi nije dovoljan faktor demografske stabilnosti. Dok je Lazarevac, zahvaljujući snažnoj energetici, industriji i blizini Beograda, uspeo da zadrži relativno stabilan broj stanovnika, Bor se suočava sa izraženom depopulacijom.

Uticaj rudarske aktivnosti na ekonomsku strukturu

U analiziranim rudarskim opštinama uočen je izvestan pad broja ekonomski aktivnog stanovništva zaposlenog u sektoru rudarstva i industrije tokom posmatranog perioda (Tabela 1). Ovaj trend se može povezati sa modernizacijom proizvodnih procesa što doprinosi smanjenju potrebe za radnom snagom, kao i diverzifikacijom lokalne privrede što podrazumeva razvoj u sektoru usluga, trgovine i javnih delatnosti. Dodatni faktor koji je uticao na ovakve rezultate predstavlja i značajan pad broja stanovnika u Boru tokom posmatranog perioda, koji je doprineo smanjenju ukupnog radnog kontingenta stanovništva.

Tabela 1. Ekonomski aktivno stanovništvo u rudarstvu i industriji 2002. i 2022. godine

	Ekonomski aktivno stanovništvo			
	2002		2022	
Opština/Grad	Rudarstvo Industrija	Ukupno	Rudarstvo Industrija	Ukupno
Lazarevac	11 031	21 226	2 792	22 798
Bor	9 939	21 118	6 724	14 796

RZS, 2002 i 2025

Ipak, uprkos evidentnom smanjenju, rudarstvo i industrija i dalje imaju ključnu ulogu u ekonomskoj strukturi posmatranih područja i predstavljaju glavne nosioce zapošljavanja u Lazarevcu i Boru. U Kolubarskom basenu dominantan privredni sistem je RB „Kolubara“, ogranak Elektroprivrede Srbije, koji je u drugoj polovini 2025. godine zapošljavao 9 884 radnika, angažovanih kako u eksploataciji lignita, tako i u pratećim delatnostima poput istraživanja, održavanja opreme, transporta, prerade uglja i administrativnih poslova (EPS, 2025). U Borskom rudarskom basenu dominantan privredni subjekt je kompanija Zijin, koja je od 2018. godine većinski vlasnik rudarsko-metalurškog kompleksa (63%), dok Republika Srbija ima manjinski udeo (37%). U ovom sistemu je 2024. godine bilo zaposleno 5 966 radnika različitih stručnih profila, od inženjera i tehničara do operatera u proizvodnji i radnika u pratećim službama (Serbia Zijin Mining, 2025).

Tabela 2. Prosečna neto zarada prema opštini prebivališta zaposlenih 2022-2025. godine

	Prosečna neto zarada (RSD)			
	2022	2023	2024	2025
Lazarevac	80 854	90 244	100 355	110 208
Bor	86 764	99 197	113 893	126 444
Republika Srbija	74 933	86 007	98 143	109 462

RZS, (2022-2025)

Analiza prosečnih neto zarada pokazuje da rudarske sredine imaju povoljniji položaj u odnosu na republički prosek u Srbiji, pre svega zbog značajnog udela zaposlenih u rudarsko-industrijskom sektoru, koji obezbeđuje relativno više zarade. Najviši nivo zarada zabeležen je u Gradu Boru, gde je prosečna neto zarada porasla sa 86 764 dinara u 2022. na 126 444 dinara u 2025. godini i tokom čitavog perioda bila iznad republičkog proseka. Sličan, ali umereniji trend prisutan je i u Lazarevcu, gde su zarade porasle sa 80 854 dinara na 110 208 dinara u istom periodu i u poslednjoj godini blago premašile nacionalni prosek.

RAZVOJNI PROJEKTI KAO PUSH I PULL FAKTORI MIGRACIJA

Migraciona kretanja stanovništva često su uslovljena ekonomskim i razvojnim procesima koji deluju kao faktori privlačenja (pull) ili potiskivanja (push). Veliki razvojni projekti, naročito u sektoru rudarstva, mogu značajno uticati na migracionu dinamiku kroz otvaranje novih radnih mesta, privlačenje radne snage i razvoj pratećih delatnosti, ali i kroz procese raseljavanja stanovništva usled širenja površinskih kopova i narušenog kvaliteta života u neposrednoj blizini odvijanja rudarskih radova.

Komparativna analiza migracionih obrazaca u Gradu Boru i opštini Lazarevac potvrđuje značaj rudarskih projekata u oblikovanju migracionih tokova. Prema popisu iz 2022. godine, u Gradu Boru živi 40 845 stanovnika, od čega doseljeni čine oko 40% ukupne populacije (Tabela 3). Većina doseljenih potiče iz drugih oblasti Srbije, što ukazuje na dugotrajan privlačni efekat rudarsko-industrijskog razvoja koji je tokom socijalističke industrijalizacije generisao značajne međuregionalne migracije radne snage.

Razvojni rudarski projekti kao faktori migracija u Srbiji

Tabela 3. Stanovništvo prema migratornim obeležjima Grada Bora i opštine Lazarevac 2022.

Pokazatelj	Grad/Opština	
	Bor	Lazarevac
Ukupno stanovništvo	40 845	55 146
Od rođenja u istom naselju	24 406	26 773
Doseljeno stanovništvo	16 439	28 373
Doseljeni iz Srbije (ukupno)	13 881	24 529
– iz drugog naselja iste opštine	3 957	11 802
– iz druge opštine iste oblasti	1 068	2 870
– iz druge oblasti Srbije	8 663	9 693
– nepoznata opština	193	164
Doseljeni iz inostranstva	2 558	3 844
– iz bivših republika SFRJ	1 582	2 794
– iz drugih država	965	1 047
– nepoznata država	11	3

RZS, 2023.

Sa druge strane, migracioni obrazac u Lazarevcu pokazuje drugačiju strukturu, iako je takođe snažno povezan sa razvojem rudarske industrije. Od ukupno 55 146 stanovnika prema popisu iz 2022. godine, više od polovine stanovništva je doseljeno (51,4%). Za razliku od Bora, najveći deo migracija odnosi se na preseljenja unutar same opštine, što se može dovesti u vezu sa dugotrajnim procesom planskog raseljavanja naselja usled širenja površinskih kopova Kolubarskog basena (Tabela 3).

Tabela 4. Period doseljavanja stanovništva Grada Bora i opštine Lazarevac

Period	Grad/Opština	
	Bor	Lazarevac
1980 i ranije	6 126	6 112
1981–1990	2 586	4 941
1991–2000	1 573	4 402
2001–2010	1 385	3 918
2011 i kasnije	2 712	7 587
Nepoznato	2 057	1 413
Ukupno	16 439	28 373

RZS, 2023

Podaci o periodu doseljavanja ukazuju na različitu dinamiku migracionih kretanja u Gradu Boru i opštini Lazarevac, koja je u velikoj meri uslovljena fazama razvoja rudarske industrije i širim društveno-ekonomskim okolnostima. U Boru je najveći broj doseljenih registrovan u periodu do 1980. godine (6.126), što se može povezati sa intenzivnom industrijalizacijom i razvojem Rudarsko-topioničarskog basena Bor tokom socijalističkog

perioda, kada je grad imao snažan migracioni privlačni efekat za radnu snagu iz različitih delova tadašnje Jugoslavije. Nakon tog perioda dolazi do postepenog opadanja broja doseljenih, naročito tokom devedesetih godina i početkom 2000-ih, što je posledica političkih i ekonomskih kriza, smanjenih investicija i opšte stagnacije industrijskog razvoja. Međutim, nakon 2011. godine ponovo se uočava rast doseljavanja, što se može dovesti u vezu sa novim investicionim ciklusom nakon ulaska kineske kompanije Zijin 2018. godine, što je dovelo do povećanog priliva radne snage, uključujući i veći broj doseljenih iz inostranstva.

Tabela 5. Struktura međunarodnih migracija nakon 2011. godine za Grad Bor i opštinu Lazarevac

	Doseljeni iz inostranstva	Iz bivših republika SFRJ	Iz drugih država
Bor	622	98	523
Lazarevac	565	176	389

RZS, 2023

Struktura međunarodnih migracija nakon 2011. godine ukazuje na sve izraženiju internacionalizaciju rudarske industrije, naročito nakon privatizacije i dolaska kineske kompanije Zijin, što je doprinelo većem prilivu stranih stručnjaka i radnika iz različitih delova sveta. Nasuprot tome, u Lazarevcu međunarodne migracije su više povezane sa tradicionalnim migracionim vezama u regionu, dok su migracije iz udaljenijih država relativno ograničene.

ZAKLJUČAK

Razvojni rudarski projekti predstavljaju značajne pokretače demografskih promena u lokalnim sredinama, jer istovremeno deluju kao snažni *pull* i *push* faktori migracija. Sa jedne strane, veliki investicioni projekti u rudarskom sektoru podstiču doseljavanje radne snage, stručnjaka i razvoj pratećih uslužnih delatnosti, čime doprinose formiranju novih migracionih tokova i jačanju ekonomske aktivnosti u rudarskim regionima. Takav privlačni efekat posebno je izražen u periodima intenzivnog industrijskog razvoja i novih investicionih ciklusa, kada rudarski projekti generišu nova radna mesta i podstiču međuregionalne i međunarodne migracije. Sa druge strane, rudarski razvoj može delovati i kao snažan faktor potiskivanja stanovništva, naročito u područjima zahvaćenim širenjem površinskih kopova i rudarske infrastrukture. U tim slučajevima dolazi do planskog raseljavanja naselja, gubitka poljoprivrednog zemljišta, degradacije životne sredine i promena u tradicionalnoj strukturi lokalnih zajednica, što često dovodi do migracije stanovništva.

Primeri Kolubarskog i Borskog basena jasno pokazuju da rudarski razvoj istovremeno generiše suprotne migracione procese: dok u pojedinim fazama privlači novu radnu snagu i investicije, u drugim fazama dovodi do raseljavanja stanovništva i transformacije mreže naselja. U tom smislu, rudarski razvojni projekti imaju kompleksan demografski uticaj, jer oblikuju prostornu mobilnost stanovništva kroz kombinaciju ekonomskih mogućnosti i prostorno-ekoloških ograničenja. Razumevanje ovih procesa od posebnog je značaja za planiranje održivog razvoja rudarskih regiona, kako bi se negativne demografske i društvene posledice rudarskih aktivnosti ublažile, a razvojni potencijali ovih projekata usmerili ka dugoročno održivom lokalnom razvoju.

LITERATURA

- Bainton, N., Vivoda, V., Kemp, D., Owen, J. & Keenan, J. (2017). *Project-Induced In-Migration and Large-Scale Mining: A Scoping Study*. Centre for Social Responsibility in Mining (CSRM), The University of Queensland. <https://doi.org/10.1080/14615517.2017.1278671>
- Despić, J. R. P. (2010). Ka razumevanju determinanti međunarodnih migracija danas - teorijska perspektiva. *Stanovništvo*, 48(1), 25-48. <https://doi.org/10.2298/STNV1001025P>
- Elektroprivreda Srbije (EPS). (2025). *Organizaciona struktura*. Dostupno na: <https://www.eps.rs/lat/kolubara/Stranice/O%20nama/organizaciona-struktura.aspx>
- Mesić, M. (2002). *Međunarodne migracije: tokovi i teorije*. Zagreb: Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta.
- Petrović, M., Tošović, L. & Krčum, A. (2024). Preseljenje stanovništva iz zone rudarskih aktivnosti - primer naselja Krivelj. U: M. Joksimović, B. Protić (ured.), *Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja* (str. 9-15). Beograd: Asocijacija prostornih planera Srbije, Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet. <https://doi.org/10.5937/LSPUPN24009P>
- Republički zavod za statistiku Srbije (2022-2025). *Prosečne mesečne zarade za godinu prema opštini prebivališta zaposlenih*. Republički zavod za statistiku Srbije.
- Republički zavod za statistiku Srbije (2023). *Stanovništvo prema migratornim obeležjima, po opštinama i gradovima, 2022*. Republički zavod za statistiku Srbije.
- Republički zavod za statistiku Srbije (2025). *Ekonomski aktivno stanovništvo koje obavlja zanimanje prema sektorima delatnosti i polu, po opštinama/gradovima, 2022*. Republički zavod za statistiku Srbije.
- Republički zavod za statistiku Srbije (2023). *Uporedni pregled broja stanovnika 1948-2022*. Republički zavod za statistiku Srbije.
- Serbia Zijin Mining (2025). *About Us - Overview*. Dostupno na: <https://zijinbor.com/#/overview>
- Šantić, D. & Langović, M. (2023). *Migracije stanovništva i krize u svetu*. Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Terminski, B. (2012). *Development-Induced Displacement and Resettlement: Causes, Consequences and Socio-Legal Context*. Columbia University Press.